

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Sandseryds kyrkogård

*Sandseryds socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Sandseryds kyrkogård

*Sandseryds socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: la Manbo
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

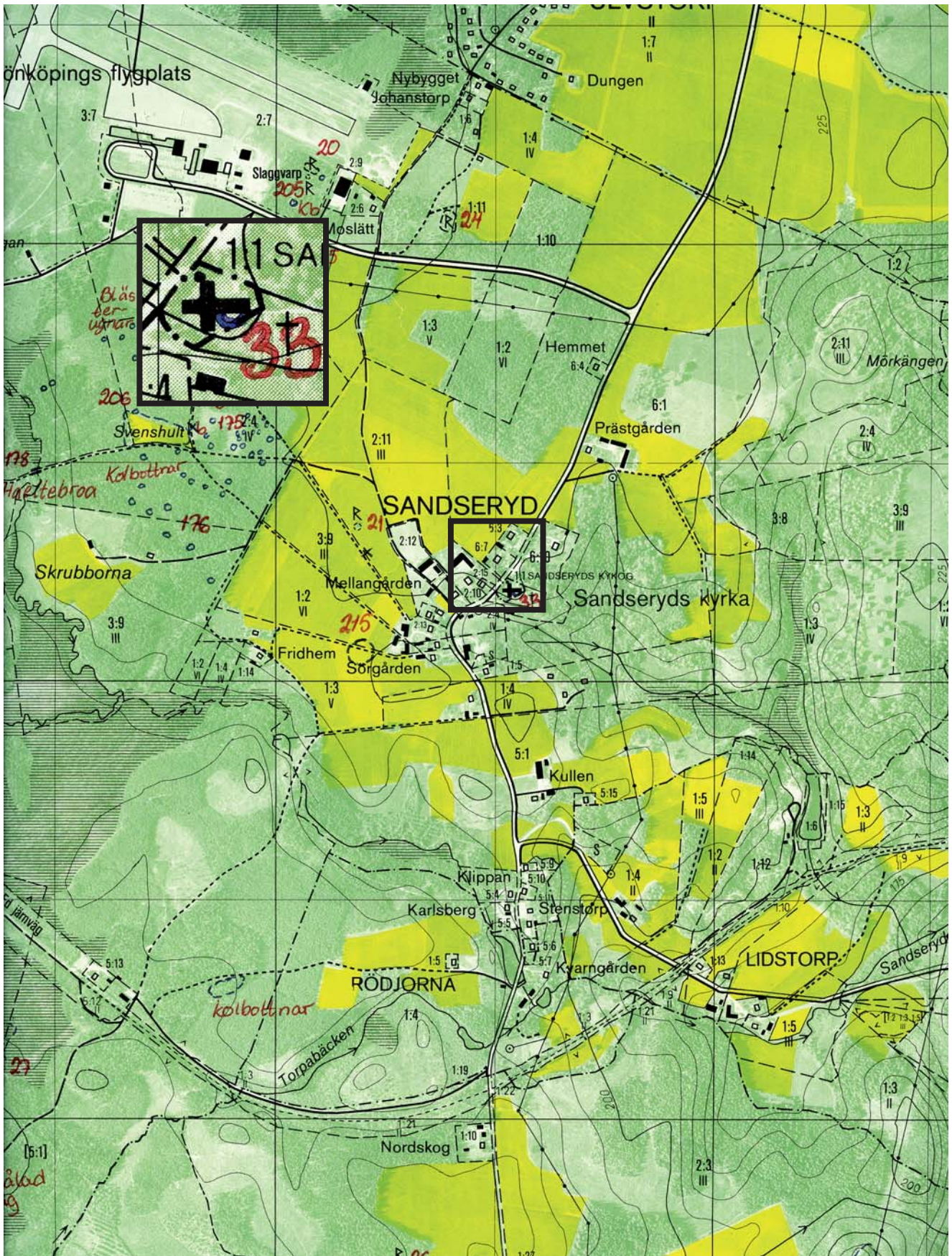
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	7
Allmän kyrkogårdshistorik	9
Sammanfattande beskrivning	11
Sandseryds kyrkogård	12
Kyrka och kyrkomiljön	12
Kyrkogårdens historik	13
Händelsehistorik	14
Beskrivning av kyrkogården idag	15
Allmän karaktär	15
Omgärdning	16
Ingångar	16
Vegetation	16
Gångsystem	16
Gravvårdstyper	16
Byggnader	17
Beskrivning av enskilda kvarter	17
Område A	17
Område B	18
Område C	19
Minneslunden	20
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	20
Att tänka på vid förvaltning av kyrkogården	21
Referenser	22
Tekniska och administrativa uppgifter	22

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Sandseryd 7D 0j. Skala 1:10 000

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar och begravningsplatser inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I förekommande fall har även arkiv hos respektive samfällighet gåtts igenom. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård skrivs en delrapport med en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram, samt en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och kyrkan.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kronobergs och

Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av byggnadsantikvarie Ia Manbo vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, *bogårdsbalken*, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även *stigluckan* som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och *begravningsplatser* – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendents-ämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade *köpegravar* och *allmänna gravar*. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare

även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den *allmänna linjen* där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska *sorgeträden* med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med *rygghäckar*. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också *minneslundar* för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, *askgravlundar* med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, *kistminneslundar* där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt *kistgravlundar* där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

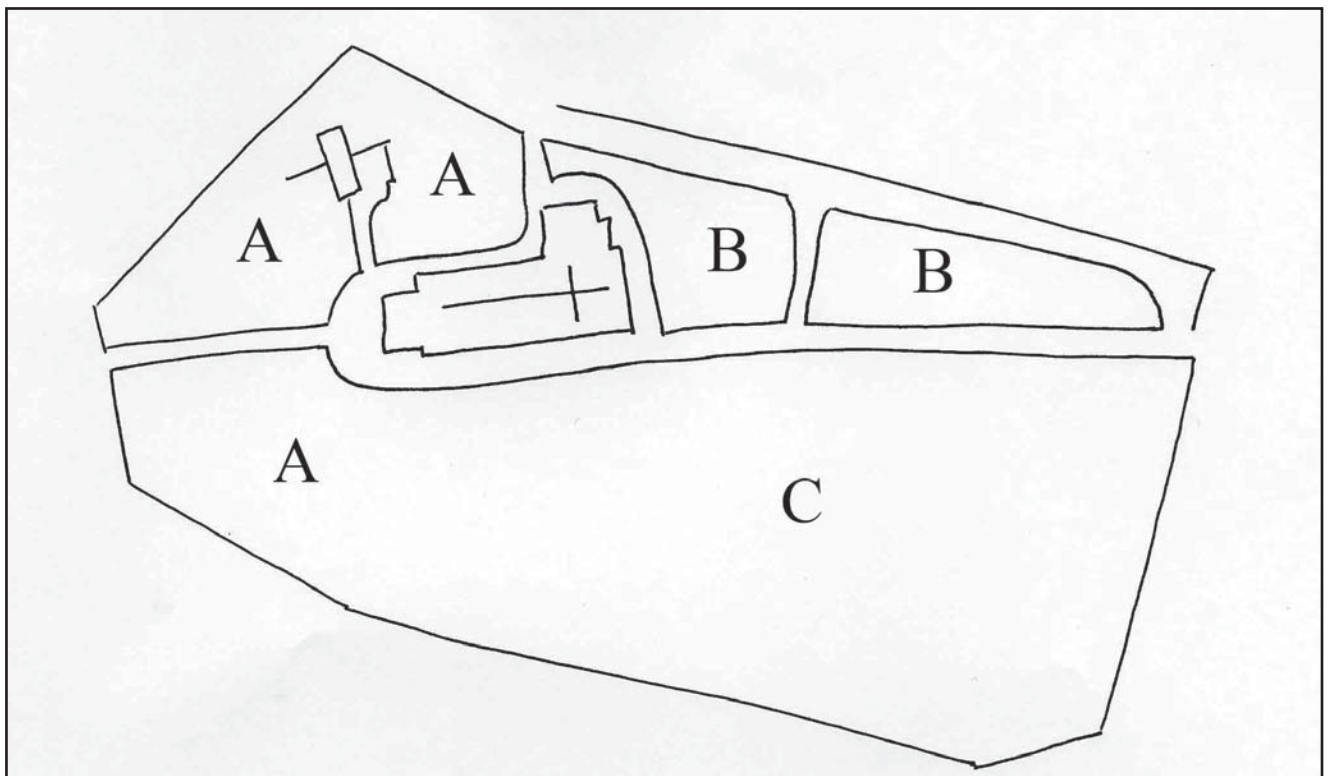
På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen *skogskyrkogården*. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Sandseryds kyrkogård har medeltida kontinuitet som begravningsplats. Kyrkogården utbreder sig huvudsakligen söder om kyrkan och präglas av rygghäckslinjer från 1900-talets andra hälft. Kyrkogården har utvidgats mot sydost vid tre tillfällen: 1890, 1908-10 och 1926-30. 1900-talets andra hälft har främst inneburit att de flesta av kyrkogårdens grusytor, gravar och gångar, har ersatts av gräs och på så sätt har en enkel, prydlig och lättskött kyrkogård skapats. Kyrkogården avgränsas av en kallmurad stenmur och stödmur mellan kyrkogårdsmarken och den delvis lägre liggande omgivande marken. Runt kyrkogården finns även en trädkrans av lind som planterades 1927.

Kyrkogården har i denna rapport delats in i tre kvarter efter deras olika karaktärer. Samtliga kvarter har flest gravvårdar från 1900-talet och främst dess andra hälft. Flest äldre och mest påkostade gravvårdar finns i västra delens södra och norra del. För ovanlighetens skull finns även en relativt stor andel gravar från allmänna linjen kvar i sydöst. Minneslunden i öster består av ett vattenspel, bänkar och planteringar. Norr om står klockstapeln som byggdes 1723.

Kyrkogården har flera kulturhistoriskt värdefulla delar, bland annat stenmuren, grindarna, den jämnåriga trädkransen, ett flertal enskilda gravvårdar samt de obrutna raderna av allmänna linjegravar från 1920-40-tal.

Schematisk skiss över Sandseryds kyrkogård. Kvartersindelningen är rapportförfattarens egen.

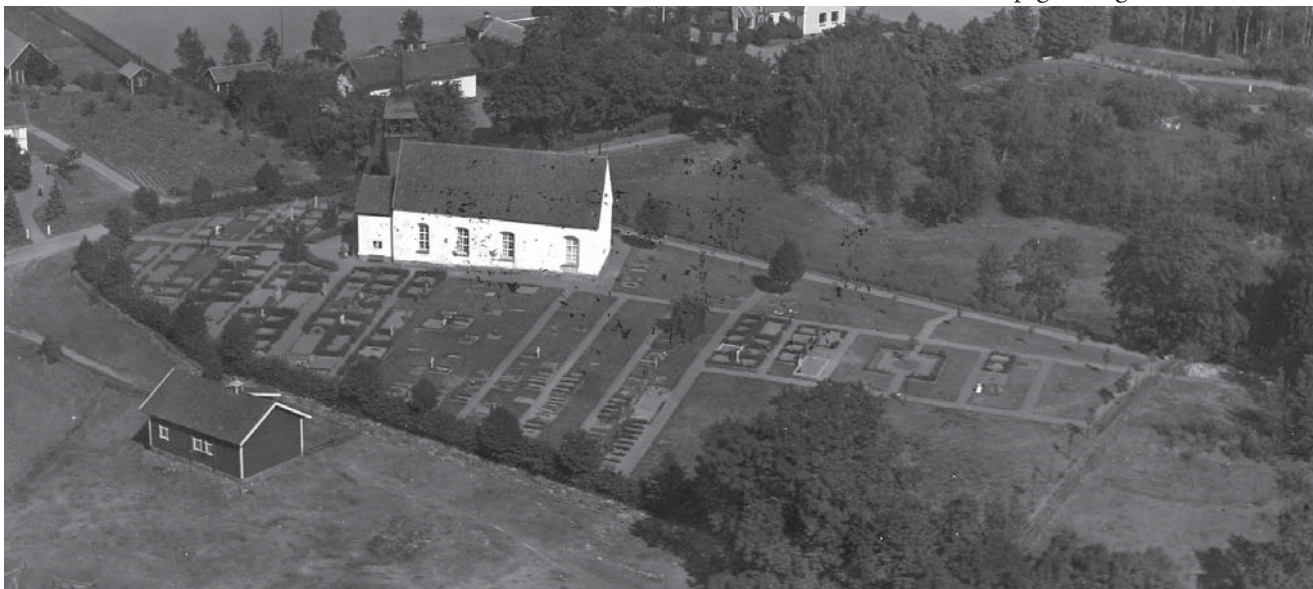
Sandseryds kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljön

Sandseryds socken ligger i Jönköpings läns nordöstra del. Socknen gränsar i söder till Måsarps socken, i öster till Barnarps och Ljungarums socknar, i norr till Järstorps och i väster till Mulseryds och Angerdshestra socknar. Landskapet består till stor del av högländ och socknen är belägen på en stor sand- och grusplatta. I nordväst upptas ett stort område av Dumme mosse, i övrigt består socknen till största delen av skog och hagmarker. Att trakten varit bebodd under lång tid visar den mängd av fornlämningar som finns bevarade. Industrin präglades tidigt av malmbrytningen vid Taberg, men senare har även annan industriverksamhet förekommit, till exempel tillverkning av hushållsartiklar, snickerier och papper.

Sandseryds kyrka ligger i byn med samma namn. Kyrkogården är omgiven av ett bördigt jordbrukslandskap och i byn finns flera större bondgårdar. Prästgården ligger en bit norrut läng med samma landsväg.

Sandseryds kyrka ligger på en ås mellan raviner och härstammar förmodligen från medeltiden. Redan på 1300-talet fanns här en kyrka men dess dåvarande utseende skiljde sig från det nuvarande. Efter att ha härjats av två bränder, 1645 och 1706, byggdes kyrkan 1706 upp i den form den har idag. Planen är rektangulär med rakt avslutat kor och sakristia i norr. Fasaderna är slätputade i vitt och de branta takfallen är täckta med enkupigt lertegel.

Ett flygfoto från 1935 visar Sandseryds kyrkogård från söder. Den äldre traditionen med grusgravar och häckomgårdnigar i köpegravskvarteren är tydlig. Den stora gräsytan i sydöst var avsedd för allmänna linjen. (Foto: JLM)

Kyrkogårdens historik

Sandseryds kyrka har sannolikt medeltida ursprung och kyrkogården har samma ålder. Några uppgifter eller avbildningar från äldre tid över kyrkogården saknas vilket innebär att kyrkogårdens äldsta utformning är osäker. Förmodligen liknade den en äng med självsådda växter och träd, sannolikt indelad i tomter, ett för varje sockenheimman. En sådan uppläggning användes på de flesta kyrkogårdar före 1800-talet. De enskilda gravplatserna var vidare oregelbundet placerade med omarkerade gränser. Oregelbundna, förvildade och ständigt under förnyelse var de ängslika kyrkogårdarna fram tills de mer stadslika parkidealen började präglade även landsortskyrkogårdarna i slutet av 1800-talet. Den tidigaste upp-

Ett äldre fotografi visar en helt annan typ av kyrkogård med mer ängslik karaktär. Okänt datum. (Foto: JLM)

giften om kyrkogårdens utbredning är storskifteskartan från 1803 som uppvisar kyrkan inom en femsidig tomt. 1851 genomfördes laga skifte i socknen och skifteskartan visar att kyrkan fortfarande är belägen inom en oregelbunden femsidig tomt. Troligen delades kyrkogården in i kvarter under 1800-talet. Dessa kom efterhand att genomskäras av parallella grusgångar och kyrkogården fick en symmetrisk karaktär. Många gravar omgavs av häckar, staket eller stenramar och ytmaterial var främst grus. På 1960-talet började grusgravarna och deras stenramar att tas bort. Ytorna såddes med gräs och resulterade i de enhetliga gräsmattorna som finns idag. Parallellt med att de grusade ytorna ersattes med gräs planterades buskhäckar mellan gravraderna. Dessa har under åren kompletterats och förnyats.

Kyrkogården har utvidgats vid tre kända tillfällen: 1890 med 820 m² åt söder och öster, 1908-10 3550 m² åt norr och öster och 1926-30 åt norr och öster till kyrkogårdens nuvarande utbredning. En klockstapel uppfördes 1723 och den har byggts om eller restaurerats

Kyrkan och klockstapeln anno 1913. I förgrunden syns stenmuren. (Foto: JLM)

vid fyra kända tillfällen: 1732 då den byggdes om, hur eller varför är okänt, 1926 då den reparerades och täcktes in på nytt, 1991 då den renoverades genom att rötskador lagades och fasaderna reparerades och rödfärgades och 2000 då spåntaket lades om.

Kyrkogården är omgiven av en stenmur i väst och stödmurar i söder och norr. 1805 ersattes den tidigare inhägnaden bestående av träbalkar av en stenmur, om det är denna som finns kvar i väster är osäkert.

Händelsehistorik

1670

En lillklocka göts i Stockholm. (ATA)

1670-tal

Ett gravkor byggdes söder om kyrkans kor av assessorn Olof Gammal, adlad Ehrencrona. Koret övergick senare till släkten Silverhielm. (Erixon IV)

1723

En ny klockstapel byggdes. (ATA)

1732

Klockstapeln byggdes om. (Erixon IV)

1770

En storklocka göts i Jönköping. (ATA)

1805

Kyrkoluckorna och träbalkarna runt kyrkogården togs ned och ersattes med en stenmur. (Erixon IV)

1834

Grindarna till huvudingången smiddes av hammarsmedmästare Bengt Ohsbeck. (JLM)

1843

Familjen Ehrencronas gravkor lades igen på grund av dåligt underhåll. (ATA)

1890

Kyrkogården utvidgades med 820 m² åt öster och söder. (JLM)

1908-10

Kyrkogården utvidgades 3550 m² öster och norr om gamla området. (JLM)

1910-20-tal

Buskalm planterades runt hela kyrkogården. De äldre träden inne på kyrkogården togs bort och lindar planterades i rader på lika avstånd. (JLM)

1926

Renovering av klockstapeln, yttre reparation och nyintäckning enligt program av Göran Pauli från 1924. (ATA)

1926-30

Utvidgning åt norr och öster efter ritningar av länsarkitekten Th Bergentz och stadsträdgårdsmästare Nils Andersson, Växjö.

1960-

Grusgravarna och omgivande stenramar och häckomgärdningar började tas bort. (JLM)

1991

Klockstapeln renoverades; rötskador lagades, fasaderna reparerades och ströks med en blandning av rödtjära och rödslamfärg. (ATA)

1994

En minneslund inrättades på kyrkogårdens östra del. (Carlsson 061014)

2000

Omläggning av spåntaket på klockhuven, spiran och de nedre takfallen på klockstapeln. (ATA)

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Sandseryds kyrkogård breder ut sig söder och öster om kyrkan och klockstapeln. Kyrkogården är en relativt typisk landsortskyrkogård med de äldsta och största gravvårdarna närmast kyrkan, den ursprungliga kyrkogårdstomten, på de mest eftertraktade platserna. I sydväst fanns tidigare området för allmänna linjen men idag finns endast rester kvar av denna. I övrigt är kyrkogårdens gravvårdar mer uppblandade, inget tydligt tidsperspektiv kan skönjas i ålder eller utseende. Över hela kyrkogården finns rygghäckar, norr om den grusgång som delar kyrkogården i två delar är de av måbär och i söder av oxbär.

I väst finns kyrkogårdens huvudingång med putsade grindstolpar och smidesgrind.

Kyrkogården omges av en trädkrans av lind vilken planterades 1927.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en stenmur av oregelbundna naturstenar i väster och en stödmur av huggna rektangulära granitblock i norr och söder. 1805 ersattes den tidigare inhägnaden bestående av träbalkar med en stenmur, men om det är resterna av den som finns kvar i väster är osäkert. Kyrkogården inramas också av häckar: avenbok i söder och väster samt oxel i norr och öster.

Ingångar

Kyrkogården har fyra ingångar. I den västra muren finns kyrkogårdens huvudingång med murade grindstolpar putsade i vitt och krönta med ett tälttak i koppar. Grinden är en utsirad bultad järnkonstruktion. Ingången i norr har en likadan grind medan grindstolparna är huggna i granit med rak avslutning. I öst används ingången främst vid underhållet av kyrkogården och den i söder är snarare en öppning i häcken.

Vegetation

Runt kyrkogården växer en jämn och välvuxen trädkrans av äldre lindar. Trädkransen planterades förmodligen mellan 1927, Kyrkogården domineras helt av lövvegetation. Vid koret växer ett par lindar som verkar vara jämnåriga med trädkransen samt tre häggbuskar. På den norra delen av kyrkogården växer i övrigt ytterligare en lind, en hägg och minneslundens ramos in av fyra oxlar. I söder finns ett antal paradisäppelträd och två askar och vid kyrkans västingång två pelaralmar. I samtliga kvarter finns rygghäckar av måbär, i norr, och oxbär, i söder.

Gångsystem

Inte mycket av det äldre grusgångssystemet finns kvar idag. En grusgång går från huvudingången i väster fram till och runt kyrkobyggnaden. Den södra gången fortsätter rakt fram till den oxelhäcken i öst där den möter en gång som längs med den norra oxelhäcken kommer från ingången i norr. Kvarter 3 och 4 delas dessutom av en grusgång.

Gravårdstyper

Kyrkogården uppvisar gravårdar från perioden 1830-2006. Eftersom äldre gravårdar efterhand tagits bort och nya tillkommit istället uppvisar kvarteren en stor spännvidd mellan de äldsta och de yngsta vårdarna. De östra och senast anlagda kvarteren uppvisar de mest sammanhängande gravårdsdateringarna. De äldsta, största och mest påkostade gravvårdarna finns på vardera sidan om grusgången från huvudingången fram till kyrkan. På den övriga kyrkogården dominerar den låga och breda stenen i svart, grå eller röd granit. Från 1960-talet och framåt förekommer vårdar med asymmetrisk överkant och under 1990-talet blir det allt mer vanligt med vårdar

som har den naturliga stenen som förebild. I området sydöst är det relativt vanligt med små, resta stenar i svart granit, typiska för vårdar från allmänna linjen.

Byggnader

Nordväst om kyrkobyggnaden finns en klockstapel från 1723. Den är uppförd i en timmerkonstruktion och är klädd med stående locklistpanel. Överst finns en spånklädd svängd huv krönt med spira och en vindflöjel märkt 1723. Huven är tjärstruken och panelen struken med en blandning av rödfärg och rödtjära.

Beskrivning av enskilda kvarter

Område A

Allmän karaktär

Område A består av kvarter 1 och 2 samt den västligaste delen av kvarter 5. Kvarteren 1 och 5 har det gemensamt att de ligger välexponerat vid kyrkans ingång och följaktligen placerades här de mest påkostade köpegravsplatserna, vilket syns än idag. Kvarter 2 är ett mindre område norr om kyrkan med endast en ursprunglig gravvård.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i område A avviker tydligt från de övriga på kyrkogården genom att flera är stora och högresta. Spridningen är dock stor och omfattar gravvårdar från 1885 till 2005. I kvarteret finns kyrkogårdens enda kvarvarande grusgrav med stenram och kyrkogårdens tre järnvårdar. I kvarter 5 finns en gjutjärnsvård från 1885 på ursprunglig plats medan de två övriga, en i gjut- och en i smidesjärn, står sekundärt placerade längs häcken i kvarter 2. Dessa är daterade 1913 och 1830 och flankerar ytterligare en sekundärt placerad vård,

Kyrkogårdens enda byggnad förutom kyrkan är klockstapeln från 1723.

Till vänster syns två högresta gravvårdar ur kvarter 1 och 5 och ovan två yngre vårdar med klassiserande drag, även dessa från kvarter 1 och 5.

en liggande häll med oläslig text. Andelen titlar är få, trots åldern och storleken på gravvårdarna, bland dem som finns märks hemmansägaren, lantbrukaren, banvakt och folkskolelärarinnan.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Området avviker från resten av kyrkogården genom sina många äldre och påkostade gravvårdar. Den kulturhistoriska karaktären är kopplad till gravvårdarnas storlek och ålder, deras höjd och reslighet, förekomsten av titlar samt den bevarade grusgraven. Äldre gravvårdar bör ej avlägsnas, däremot kan nya gravvårdar tillåtas om de håller sig till de karaktäristiska dragen bland övriga vårdar, och detta huvudsakligen för att undvika tomma ytor i gravraderna.

Område B

Allmän karaktär

Område B består av kvarter 3 och 4 och är ett triangulärt område som sträcker sig från kyrkans kor i en spets till oxelhäcken i öster. Området ger ett lummigt intryck med äldre lindar, häggar och måbärsrygghäckar. Antalet gravvårdar är få och främst från 1930- och 40-talen. Längs korväggen står fyra äldre gravvårdar, på en gravkarta från 1933 är området markerat som ”reserv. för prästgr.”

Gravvårdstyper

Eftersom de flesta gravvårdarna är från 1930-40-talen är också de flesta tidstypiskt utformade med låga och breda proportioner med enkel eller ingen dekoration. Av de äldre vårdarna vid korväggen är tre större och mer högresta än de övriga i kvarteret, dessa är också från 1866-1927, då modet var ett annat. Förekomsten av titlar är låg, i området finns endast fyra: prosten, kyrkoherden, skräddarmästaren och missionär.

Längs med kyrkans östra vägg står en rad äldre gravvårdar, två av dessa syns till höger. Ovan två mer lågmälda vårdar ur kvarter 4.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Gravvårdar från 1930-tal och framåt finns väl företrädda på de flesta kyrkogårdar, här ligger det främsta värdet i att de är väl samlade. Förutom detta ligger det kulturhistoriska värden i stenar med titlar och ords- eller gårdsnamn, samt de vårdar som är resta över personer av lokal- eller personhistoriskt intresse.

Område C

Allmän karaktär

Området består av kvarter 6 och 7 samt resterande del av kvarter 5 och innefattar den östra halvan av den södra delen av kyrkogården. I kvarteret ingår hela det område som tidigare var avsatt för allmänna linjen. Hela området har rygghäckar av oxbär, i kvarter 5, 6 och den västra delen av kvarter 7 i nord-sydlig riktning med gravrader på båda sidor av häcken. I den södra delen av kvarter 7 är rygghäckarna placerade i öst-västlig riktning och gravvårdarna står endast på den södra sidan av häcken.

Gravvårdstyper

Gravvårdarnas ålder är i området relativt jämnt utspridd från 1920-talet och framåt utan att något årtionde kan sägas dominera. Den vanligaste formen av gravvård har låga och breda proportioner, enkel utformning och lågmäld profil. Storleken varierar och de äldre är oftast också större. De yngsta vårdarna har en mer asymmetrisk form, med natursten som inspiration. I kvarter 5 och 7 finns ett relativt stort antal bevarade gravvårdar från allmänna linjen. Dessa utmärker sig genom sin begränsade storlek, att de är ensamgravar och att de står i kronologisk ordning. Vid behov av utgallring av vårdar utan gravrättsinnehavare bör stor hänsyn tas till dessa allmänna linjen-gravar. Ett fåtal titlar figurerar: trotjänarinnan, godsägaren, arrendatorn, hemmansägaren och polisöverkonstapeln.

Till vänster två typiska gravvårdar ur allmänna linjen från kvarter 7. Ovan en moderna vård med asymmetrisk form från kvarter 5 och en äldre vård i diabas från kvarter 6.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarterets kulturhistoriska värde är kopplat till de enskilda gravvårdarna. De som återstår från allmänna linjen bör även framledes få stå kvar på ursprunglig plats. Tillsammans med mer påkostade gravvårdar som bevarats på andra delar av kyrkogården bidrar dessa till att skildra den sociala bredden i samhället.

Minneslunden

Allmän karaktär

En minneslund anlades 1994 i kvarter 6. Den består av en kullerstenslagd plats med bänkar och ett vattenspel. Platsen är omgärdad av olika sorters spirea och minneslundens gränser markeras med oxlar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Minneslunden har en diskret och enkel framtoning, det kulturhistoriska värdet är främst förknippat med estetiska värden samt dess roll som en tidstypisk företeelse från 1900-talets slut.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Sandseryds kyrkogård är tillkommen under en lång period, från medeltiden fram till idag och den har kontinuerligt förändrats. Efterhand och allteftersom socknens behov har kyrkogården utvidgats, främst åt öster, eftersom området naturligt begränsats av de djupa dalsänkorna i norr och söder samt landsvägen i väster. Kyrkogården är väl sammanhållen genom de rygghäckar av ox- och måbär som finns över hela området medan gravvårdarna visar en blandad karaktär där äldre vårdar tagits bort för att ge plats åt nya. Den äldsta och mest ursprungliga delen är område A. Här finns de mest påkostade gravvårdarna och kyrkogårdens enda återstående grusgrav som påminner om kyrkogårdens utseende före 1960 då man i tidens anda började avlägsna grusgravar, stenramar och häckomgärdningar. Syftet var dels att leva upp till det rådande idealet med stora sammanhängande gräsytor, dels att få en mer praktisk och lättkött kyrkogård. Även område B har kvar en del äldre vårdar men präglas annars av en stor blandning av olika epoker. Område D slutligen, där den senaste utvidgningen gjordes, speglar vårt samtida begravningsskick bäst, dels genom närvaron av minneslunden dels genom utformningen av de yngsta gravvårdarna som här dominerar. Här finns också ett flertal vårdar från allmänna linjen från 1900-talets mitt, dock inte i några längre kronologiska rader.

Att tänka på vid förvaltning av kyrkogården

- Rygghäckarna fungerar sammanhållande och ger kyrkogården en typisk efterkrigskaraktär.
- Murdelen längs landsvägen är den äldsta bevarade och ger ett ålderdomligt intryck som passar till den medeltida kyrkan.
- Grusgångssystemet är en viktig komponent på landsortskyrkogården.
- Vårdar äldre än 1940 och vårdar med titel bör bevaras, helst på plats.
- Vårdar äldre än 1850 och vårdar av järn ska finnas med på kyrkans inventarieföreteckning

Referenser

Skriftliga källor

Erixon, Sigurd, mfl, (red.) Sveriges bebyggelse : statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Jönköpings län, del IV, Uddevalla 1952

Ridderberg, Maria. Sandseryds kyrkogård - en inventering utförd av Jönköpings läns museum. Jönköping 1987

Arkiv

Antikvarisk Topografiska Arkivet, genom kopior i Jönköpings länsstyrelses arkiv (ATA)

Jönköpings läns museums arkiv (JLM)

Muntliga källor

Carlsson, Per. Kyrkogårdsvaktmästare Norrahammars församling, 061114

Eklund, Phebe. Kartingenjör, Lantmäteriavdelningen, Jönköpings kommun. 061201

Forsberg, Jan-Erik. Ordförande i kyrkorådet, Norrahammars församling. 070108

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Norrahammars församling,
 Svenska kyrkan
 Rapportansvarig: Ia Manbo
 Foto: Ia Manbo
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Jönköpings kommun
 Socken: Sandseryds socken
 Fastighetsbeteckning: Sandseryds kyrka 1:1
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Sand-
 seryd 7D 0j

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

Jönköpings läns museum genomför under 2006-2008 kulturhistoriska karakteriseringar av länets kyrkogårdar. Kyrkogårdarna dokumenteras, deras historia beskrivs och deras kulturhistoriska värde preciseras.

Kyrkogården bär på minnet av samhällets tidigare generationer. Här finns titlar på yrken som försvunnit men varit viktiga för bygden. Kyrkogården speglar ortens sociala sammansättning, äldre gårds- och ortnamn som kanske är på väg att försvinna. Enskilda gravvårdar erinrar om forna tiders omsorg om de avlidnas minne. Sandseryds kyrkogård har medeltida ursprung och präglas idag av förändringar genomförda under 1900-talet. Kyrkogården har en sammanhållen karaktär med trädkrans, öppna gräsytor och rygghäckar. Här finns såväl påkostade vårdar som rester av allmänna linjen.

